

16. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Uleması Arasındaki Tarafgirlik ve Rekabete Dair Bir Örnek: Niksârîzâde Mahmud Efendi ve Ganîzâde Nâdirî'nin Mektupları

An Example of Partiality and Competition Among Ottoman Scholars in the Late 16th Century: The Letters of Niksârîzâde Mahmud Efendi and Ganîzâde Nâdirî

Uğur ÖZTÜRK¹

¹ Sorumlu yazar/Corresponding author:

Uğur Öztürk (Dr. Öğr. Üyesi),
Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi İnsan ve
Toplum Bilimleri Fakültesi Eski Türk Edebiyatı
Anabilim Dalı, Balıkesir, Türkiye
E-posta: ugurozturk1574@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3773-9696

Başvuru/Submitted: 08.12.2023

Revizyon talebi/Revision requested:
03.05.2024

Son revizyon/Last revision received:
06.05.2024

Kabul/Accepted: 06.05.2024

Atf/Citation: Öztürk, Uğur. "An Example of Partiality and Competition Among Ottoman Scholars in the Late 16th Century: the Letters of Niksârîzâde Mahmud Efendi and Ganîzâde Nâdirî." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 34, 1 (2024): 467-493.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.1401945>

Öz

Bu makalede 16. yüzyılda Osmanlı uleması arasındaki tarafgirlik, rekabet ve siyasi bağlantıların boyutlarına örnek olarak Niksârîzâde Mahmud Efendi ve Ganîzâde Nâdirî tarafından yazılmış birbirleriyle bağlantılı üç mektup incelenmektedir. Bu mektuplar Niksârîzâde Mahmud Efendi ve Tursunzâde Abdullah'ın talip olduğu Gazanfer Ağa Medresesi müderrisliğine, dönemin Rumeli Kazaskeri Sunullah Efendi'nin huzurunda yapılan imtihanla Tursunzâde'nin Mayıs 1597'de atanması üzerine kaleme alınmıştır. İlimyedeki kariyerine mülazım olarak başlayan Niksârîzâde, dönüşümlü olarak kadılık ve müderrislik görevlerinde bulunmuştur. Gazanfer Ağa Medresesi'ne müderris olarak atanmak isteyen Niksârîzâde, bu görevin imtihan sonrası Tursunzâde'ye verilmesi üzerine hem Tursunzâde'yi hem de imtihana başkanlık eden Sunullah Efendi'yi eleştiren ve yaşadığı olaya itiraz eden bir mektup kaleme almıştır. Oldukça iğneleyici ifadelerin yer aldığı bu mektubu ise Ganîzâde Nâdirî, cümleleri tek tek çözümlyerek yine benzer ağır ifadelerle bir tür atışma şeklinde cevaplandırmış ve Niksârîzâde'ye göndermiştir. Niksârîzâde de Nâdirî'nin mektubunu yine alaycı ve nükteli bir şekilde cevaplandırmıştır. Bahsi geçen üç mektup bir yandan yaşanan durumun kişisel boyutlarına, diğer yandan da devrin Osmanlı uleması içinde bazı ciddi hiziplerin ya da gruplaşmaların olduğuna dikkat çekmektedir. Erken modern dönem Osmanlı uleması üzerine yapılmış çalışmalarda bugüne kadar kullanılmamış olan bu mektuplar, 16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı âlimleri arasındaki tarafgirliğin, rekabetin, husumetlerin ve şahsi irtibatların mahiyetine dair önemli bilgiler sunarken aynı zamanda da hamisiz kalmış bir âlimin hangi yollarla hakkını aradığını göstermektedir. Bu özellikleriyle söz konusu mektuplar edebî münşeat mecmualarının dışında kalmış ve farklı bir üslupla yazılmış nadir kaynak metinler olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada ilk önce Niksârîzâde, Tursunzâde ve Ganîzâde'nin hayatlarına ve bahsi geçen üç mektubun muhtevasına yer verilmiştir. Sonrasında ise Niksârîzâde'nin ilk mektubuyla Ganîzâde'nin cevâbî mektubu Latinize edilmiştir. Niksârîzâde'nin cevâbî ikinci mektubu ise nüshada oldukça eksik olduğu için sadece incelemeye dâhil edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Niksârîzâde, Tursunzâde, Ganîzâde, Mektup, İlimye

ABSTRACT

This article examines three interconnected letters written by Niksârîzâde Mahmud Efendi and Ganîzâde Nâdirî as examples of bias, competition, and political connections among Ottoman scholar-bureaucrats in the late 16th century. The mentioned letters were penned in response to the events surrounding the appointment of Tursunzâde Abdullah to the professorship at Gazanfer Agha Madrasa, following an examination held in the presence of the Chief Judge of Rumeli of the time, Sunullah Efendi, in May 1597. Niksârîzâde, who embarked on his academic career as a *mulâzim*, alternately held positions as a judge and a professor. Aspiring to be appointed as a professor at Gazanfer Agha Madrasa, Niksârîzâde wrote a critical letter protesting the assignment of Tursunzâde to this position after the examination, targeting both Tursunzâde and Sunullah Efendi. Ganîzâde Nâdirî responded to this strongly-worded letter by dissecting its sentences and engaging in a kind of verbal sparring, employing similar harsh expressions. Niksârîzâde, in turn, replied to Nâdirî's letter with sarcastic and witty remarks. These three letters shed light on the existence of significant factions both on a personal level and within the Ottoman scholarly community of that era. The letters, previously unused in studies on early modern Ottoman ulema, provide valuable insights into the nature of bias, competition, animosities, and networks of Ottoman scholars in the late 16th century. Additionally, they reveal how a determined scholar sought justice through unconventional means. The unique characteristics of these letters position them as rare examples outside the literary compilations and as texts written in a distinct style. This study first provides background information on the lives of Niksârîzâde, Tursunzâde, and Ganîzâde, and then presents the contents of the three mentioned letters. Subsequently, Niksârîzâde's initial letter and Ganîzâde's responsive letter are presented in Latinized form. Niksârîzâde's second letter in reply was only included in the review because it was quite missing in the copy.

Keywords: Niksârîzâde, Tursunzâde, Ganîzâde, Letter, Scholars

EXTENDED ABSTRACT

The second half of the 16th century coincides with a different and important period in Ottoman history in terms of the connections of the scholar-bureaucrats who grew up during the reign of Selim II (d. 1574) and later Murad III (d. 1595) with the ruling power and their patronage relations and positions. Ataullah Efendi (d. 1571), Ebussuud Efendi (d. 1574) and then Hoca Sadeddin Efendi (d. 1599) made many appointments themselves, especially in the last three decades of this century. Those who were related to them, and those who had become members of the *ilmiye* either through *mulâzemet* or through kinship as being a son-in-law of a prominent scholar, were able to carve out a prominent place in their own careers. Especially those who received *mulâzemet* from Sadeddin Efendi and were under his patronage reached more prestigious positions in their careers. Although many criticisms were made against Sadeddin Efendi by the authors of the period, his rivals in the *ilmiye* did not target him, but his apprentices or the people he was in contact with. For example, the dismissal of Molla Masum, Hoca Sadeddin Efendi's apprentice, by an initiative led by Bostanzâde Mehmed, and the subsequent writings to the Valide Safiye Sultan (d. 1619) and Mehmed III under the leadership of Sheikh Mehmed Dâğî (d. 1611) by those connected to Sadeddin Efendi, shows the extent of partiality and collaboration among the ulema. Apprentices who contacted high-ranking scholars during *madrassa* education joined their teachers' circle when they achieved a position and acted together with them on many issues. Some scholars who reached a certain position in their careers and wanted to keep their current position, aspired to prestigious *madrassas* and the small number of these *madrassas* required examinations for appointment. In such cases where there was more than one candidate, an examination would be held before the *kazaskers* (military judge) of the Rumelia and Anatolia and the deserving person would

be appointed as a *muderris*. In Niksârîzâde's letter, it is understood that such an examination took place and was chaired by Sunullah Efendi, the kazasker of Rumelia at the time, who is referred to as *musteshâr* in the text. The *muderrises* who were not appointed after these examinations either appealed to a high-ranking officer or wrote public letters to make their voices heard and to show their discontent about the examination.

As Niksârîzâde points out, the type of letter used to object to an appointment was one of the methods frequently used by the ulema for different reasons in the 16th and 17th centuries. In the *munsheât*, a collection of correspondences between the ulema, these and similar letters written within a certain discipline and with stereotypical expressions, are generally divided into five main groups: congratulations, acknowledgements, condolences, recommendations, and objections. These letters, dominated by a certain style of construction, were written in a format with a defined beginning and ending. Depending on the position of the addressee and the purpose of writing, intonations and the language of construction caused the letters to be written in different ways. As seen in this study, the *munsheâts* show the extent of personal connections between the ulema and are also parallel to the appointment records (*ruûs* books, etc.) of the *ilmiye*.

Niksârîzâde wanted Hocazâde Mehmed Efendi, who was the *kazasker* of Anatolia, to chair the examination for the selection of *muderris*, and even thought that the important *muderrises* of the period, such as Ahizâde (the then *qâdî* of Istanbul), Kafzâde and Kinalizâde, would have objected to this selection. In his letter of objection, Niksârîzâde criticized Tursunzâde and Sunullah Efendi in particular on scholarly grounds and, by referring to the food and drink culture of his time, implied that Tursunzâde and his supporters spent time in taverns. We do not know whether Tursunzâde responded to Niksârîzâde's accusations, but Atâyî mentions some correspondences between the two. Ganîzâde is the one who annotated Niksârîzâde's letter and replied. The fact that he responded to the letter with the similar harsh words shows that there was a grouping among some scholars and that students who received *mulâzemet* from the same teacher supported each other.

Ganîzâde asserted that Niksârîzâde was a Christian (*ashâb-ı teslisden*, i.e. from the people of the Trinity) and a madman, that his knowledge came from his madness, and even said that he received his *mulâzemet* from the taverns of Balat. Niksârîzâde wrote a letter in response to these accusations, but the copy containing this letter is quite worn and incomplete. In this incomplete and worn letter, Niksârîzâde quoted Persian couplets in particular and chose to respond to the criticism of his knowledge of Arabic language in the first letter in a different way. In his second letter, Niksârîzâde again criticized Tursunzâde's scholarly competence and mentioned his connection with Sinan Pasha. These letters, which are the written form of the conflicts between Ibrahim Pasha-Niksârîzâde and Sinan Pasha-Tursunzâde-Sunullah Efendi-Gazanfer Agha, show that the appointment of the *muderris* and the events that followed had a political background.

The three letters analyzed in this article show the partiality among the ulema in the late 16th and early 17th centuries. The letters can also be considered as an example of a scholar trying to express the injustice he experienced individually and seeking his own rights. Thus, it

is possible to see the extent of the complex relations between the ulema through Niksârîzâde's first letter, which brings an individual incident into the public sphere.

In conclusion, although the letters we have analyzed in this study are out of the general *munsheât* style and contain non-literary, sarcastic, and insulting expressions, and their content can be considered as a supplement to the appointment records of *muderris*.

Giriş

16. yüzyılın ikinci yarısı, II. Selim (ö. 1574) ve III. Murad (ö. 1595) döneminde yetmişmiş âlim-bürokratların iktidar ile olan bağlantıları, mansıp ve hamilik ilişkileri bağlamında Osmanlı tarihinde farklı ve önemli bir zamanı temsil etmektedir.¹ Ataullah Efendi (ö. 1571), Ebüssüüd Efendi (ö. 1574) ve Hoca Sâdeddin Efendi (ö. 1599) bu yüzyılın özellikle son otuz yılında birçok atamayı bizzat kendileri yapmış ve onlarla bağlantılı olan (mülazemet veya akrabalık yoluyla özellikle önemli bir âlime damat² olmakla) müderris veya ilmiyeye mensup kişiler ise kendi kariyerlerinde önemli bir yer edinmişlerdir. Özellikle Sâdeddin Efendi'den³ mülazemet alıp onun himayesinde olan kişiler⁴ kariyerlerinde daha itibarlı makamlara gelmişlerdir.⁵ Sâdeddin Efendi'ye dönemin müellifleri tarafından birçok eleştiride bulunulmasına rağmen ilmiyedeki rakipleri doğrudan onu eleştirmek yerine mülazımlarını yahut irtibatla olduğu kişileri hedef seçmişlerdir. Örneğin Hoca Sâdeddin Efendi mülazımını Molla Masûm'un, Bostanzâde Mehmed Efendi'nin (ö. 1598) ön ayak olduğu bir girişimle azledilmesi ve devamında Sâdeddin Efendi ile irtibatlı kişilerin Şeyh Mehmed Dağî (ö. 1611) önderliğinde Valide Safiye Sultan (ö. 1619) ve III. Mehmed'e mahzarlar yazıp imzalamaları⁶ ulema arası tarafgirliğin ve birlikte hareket etmenin boyutlarını göstermektedir.

Aşağıda ayrıntılı bir şekilde tartışılan Niksârîzâde'nin kaleme aldığı itirazî mektuplarda önce Tursunzâde ve Sunullah Efendi'yi, ardından bahsi geçen iki kişiye ek olarak onların hamisi konumundaki Cigalazâde Sinan Paşa'yı (ö. 1606) eleştirmesi ve bu mektubu çözümleyen Ganîzâde'nin de Niksârîzâde'yi ağır bir dille eleştirmesi, Osmanlı uleması arasında 16. yüzyılın sonlarına doğru belirgin bir hizipleşmenin ortaya çıktığını göstermektedir. Yine bu dönemde şair Bâkî (ö. 1600) ile Bostanzâde Mehmed Efendi arasındaki çekişmede, Hoca Sâdeddin Efendi'nin sınıf arkadaşı Bâkî'nin yanında yer aldığı,⁷ Sâdeddin Efendi ile Bostanzâde çevresinde bir gruplaşmanın olduğu ve bu çekişmenin uzun yıllar sürdüğü bilinmektedir.⁸

Medrese eğitiminde yüksek rütbedeki âlimlerle irtibat kuran mülazımlar ise bir makam elde ettiklerinde hocalarının halkasına dâhil olmuş ve birçok konuda onlarla birlikte hareket etmişlerdir. Örneğin, Yenipazarlı Vâlî'nin (ö. 1598-1599) *Hüsün ü Dil* isimli tercüme mesnevisine

1 Mehmet İpşirli, *Osmanlı İlmîyesi* (İstanbul: Kronik Yayınları, 2021), 3-45.

2 Baki Tezcan, "The Ottoman Mevali as 'Lords of the Law'," *Journal of Islamic Studies* 20/3 (2009), 383-407.

3 Sadık Tezin, *Osmanlı Devleti'nde Çok Yönlü Bir Ulema Ailesi: Hocazâdeler* (Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2022).

4 Uğur Öztürk, *III. Murad Devri Yazılı Kültürü* (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022), 340-354.

5 Hoca Sâdeddin Efendi mülazemet konusunda bu dönemde öne çıkan kişilerdendir, otuz kişiye mülazemet vermiştir.

6 Hüseyin Örs ve Uğur Öztürk, "Masûmiyeti İspatlamak: Tırhala Kadısı Molla Mehmed Masûm'a Görevinin İfade Edilmesi İçin Yazılan Ulemâ Arzuhalleri", *İslam Tetkikleri Dergisi - Journal of Islamic Review* 11/2 (2021), 773-828.

7 İpşirli, *Osmanlı İlmîyesi*, 53-54.

8 Selânikî Mustafa Efendi, *Târîh-i Selânikî*, nşr. Mehmet İpşirli (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1989), 2: 435; Tezin, "Osmanlı Devleti'nde Çok Yönlü Bir Ulema Ailesi: Hocazâdeler", 331.

çoğu Hoca Sâdeddin Efendi ile irtibatlı 25 âlim takriz yazmıştır.⁹ Bu durum ilmiyedeki bağlantıların mektuplar dışında takriz ve mahzarlarla da yazılı hâle geldiğini göstermektedir. İlmîyedeki bu karışık irtibatlarla birlikte, özellikle itibarlı medreselere atamalarda çoklu müracaat hâlinde, müderrislere bazen imtihan yapıldığı bilinmektedir.¹⁰ Kariyerinde belli bir makama gelmiş, bulunduğu konumu da korumak isteyen bazı âlimlerin itibarlı medreselere talip olmaları ve bu medreselerin sayıca az olması atama için imtihanları zorunlu kılmıştır. Birden fazla adayın olduğu bu gibi durumlarda, Rumeli ve Anadolu kazaskerlerinin katılımıyla gerçekleştirilen imtihan neticesinde hak eden kişi belirlenerek müderris atanırdı.¹¹ Niksârîzâde'nin mektubunda da böyle bir imtihanın yapıldığı ve bu imtihana metinde *müsteşâr* olarak atıfta bulunulan dönemin Rumeli Kazaskeri Sunullah Efendi'nin başkanlık ettiği anlaşılmaktadır.

Niksârîzâde ve Tursunzâde'nin müderrislik için başvurdukları elli akçalık Gazanfer Ağa Medresesi de 16. yüzyılın son çeyreğinde kurulmuş önemli medreseler arasındaydı. Uzun İnan seferlerinin bir “nişanesi” olarak 16. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden Kapu Ağası Gazanfer Ağa (ö. 1603) tarafından kurulan medresenin açılışı, düzenlenen ziyafeti ve müderrisinin seçilişiyle devrinde oldukça dikkat çekmiştir.¹² Bu medreseye atanan ilk müderris olan Ahmed Efendi de birçok âlimin kendisine referans olması için mahzar hazırlamıştır.¹³ Hem Gazanfer Ağa'nın III. Mehmed nazarındaki konumu hem de medresenin itibarı başta Niksârîzâde olmak üzere birçok âlimin ilgisini çekmeye yetmiştir. Tursunzâde'nin Mayıs 1597'de Gazanfer Ağa Medresesi'ne atanması üzerine Niksârîzâde'nin yazdığı mektup da bu itibardan kaynaklanmaktadır. Mektuplarda kullanılan dil ve ağır ithamlar yine medreseye atanmak adına girilen rekabet ile ilgilidir.

Niksârîzâde'nin belirttiği gibi atamada itiraz için kullanılan mektup türü 16. ve 17. yüzyılda ulemanın farklı nedenlerle sıkça başvurduğu yöntemlerden biriydi. Ulema arası yazışmaların yer aldığı, belli bir disiplin içinde ve kalıp ifadelerle yazılan bu ve benzeri mektupların¹⁴

9 M. Fatih Köksal, *Yenipazarlı Vâli -Hüsn ü Dil Mesnevisi (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004), 42.

10 Atâyî'de özellikle 16. yüzyılın sonunda doğru birçok müderris için imtihan yapıldığı kayıtlıdır. Bu kayıtlar için bk. Nev'îzâde Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik fi Tekmileti 'ş-Şakâ'ik*, haz. Suat Donuk, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 2:1300, 1315, 1367, 1374, 1387, 1437, 1461, 1480, 1517, 1564, 1565, 1601, 1690; İmtihan konusunda yazmış olduğu risaleler için bk. Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2:1311, 1345.; Furat, Ayşe Zişan, “Fetih Sonrasında Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekillenmesi: Klasik Dönem Müderrislik İmtihanları”. *Osmanlı'da İlim ve Fikir Dünyası: İstanbul'un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar* içinde, ed. Ömer Mahir Alper ve Müstakim Arıcı, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015) 11-31.

11 Mehmet İpşirli, “Müderris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.31, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 467-468.

12 Günhan Börekçi ve Uğur Öztürk, “Gazanfer Ağa Medresesinin Açılışı ve Seyfizde Ahmed Efendi'nin Müderris Atanmasına Dair Seyyid Lokman'ın Manzumesi: Yeni Nüsha ve Metin”, *İslam Tetkikleri Mecmuası* 13/1 (2023), 1-62.

13 Börekçi ve Öztürk, “Gazanfer Ağa Medresesinin Açılışı”, 6.

14 M. Orhan Okay, “Mektup”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.29, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 17-18.

derlendiği münşeatlarda¹⁵ mektup türü genellikle “tebrik, teşekkür, tâziye, tavsiye ve itiraz” olmak üzere beş ana gruba ayrılmıştır.¹⁶ Belli bir inşa üslubunun hâkim olduğu bu mektuplar başı ve sonu belirlenmiş bir formatta yazılmaktaydı. Yazılan muhatabın mevkiine, yazılış amacına göre tonlamalar ve inşa dili mektupların farklı şekillerde yazılmasını sağlamıştır. Çalışmada görüldüğü üzere münşeatlara, ulema arası kişisel bağlantıların boyutlarını göstermekle birlikte ilmiyedeki atama kayıtlarını da (ruûs defterleri vs.) desteklemektedir.

Atâyî, devrinin önemli münşilerinden olan Tursunzâde, Niksârîzâde, Ganîzâde ve Hüseyin Kefevî (ö. 1601)¹⁷ arasında da benzer yazışmaların olduğundan bahsetse de bu yazışmaları şimdilik tespit edemedik. Diğer yandan bahsi geçen dört kişi içinde sadece Ganîzâde kendi mektuplarını bir mecmuuda derlemiştir fakat makalede ele aldığımız cevabî-şerh mektubu Ganîzâde'nin münşeatinde yaktur.¹⁸

1. Mektuplar, Yazarları ve Muhatapları:

1.1. Niksârîzâde Mahmud Efendi (ö. 1616)

1538'de doğan Niksârîzâde Mahmud Efendi (bundan sonra Niksârîzâde), Kanûnî ve II. Selim devri ulemasından, İstanbul kadılığından emekli Niksârî Mustafa Efendi'nin (ö. 1561)¹⁹ oğlu, Sahn müderrislerinden Mehmed Çelebi'nin (ö. 1573) de kardeşidir.²⁰ Kardeşi Mehmed Çelebi başta olmak üzere Kayın Çelebi (ö. 1571)²¹ ve Çeşmecizâde Efendi'den (ö. 1566)²² eğitim alan Niksârîzâde 1565'te (Kızıl) Abdurrahman Efendi'nin (ö. 1575)²³ zamanında Şâh Efendi'den (ö. 1618)²⁴ mülazemet almıştır.²⁵ Belli bir süre çelebi ulufesiyle²⁶ yetinen Niksârîzâde, Varna, Silistre ve Tırnova kazalarında kadı ve Şumnu'da hâkim olarak görev yapmıştır. Sonrasında

15 Mustafa İsmet Uzun, “Münşeât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.32, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006), 18-20.

16 Mübahat S. Kütükoğlu, “Mektup”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.29, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 18-21.

17 Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1221-1222.

18 Zehra İnci Tuğalan, *Ravzatü'l-İnşâ (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-Sözlük)* (Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019).

19 Ali b. Bâli, *el-İkdu'l-Manzûm fî Zikri Efâzîli'r-Rûm*, haz. Suat Donuk (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 446-449; Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 1: 292-294.; Niksârî Mustafa Efendi'nin mülâzımlarından Yümnî de kendi döneminde Kızıl Abdurrahman Efendi tarafından haksızlığa uğradığını söyleyerek III. Murad'a itiraz içerikli bir şikâyet-nâme sunmuştur bk. Uğur Öztürk, “XVI. Yüzyıl Şairlerinden Yümnî'nin Mülâzemet Talebiyle III. Murad'a Sunduğu Şikâyet-nâme”, *M. A. Yekta Saraç Armağanı (60. Doğum Yılı Münasebetiyle)* içinde, (İstanbul: DBY Yayınları, 2023), 1: 365-378.

20 Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 1: 636-638.

21 Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 1: 578-579.

22 Şâh Efendi, Ebüssuûd Efendi'nin damadıdır. Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 1: 483-484.

23 Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 1: 740-742.

24 Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1590-1591.

25 16. yüzyılda mülâzemet yaşı ile ilgili genel bir değerlendirme için bk. *İlmiyye Salnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman vd., ed. A. Nezih Galitekin (İstanbul: İşaret Yayınları, 1998), 341, 345, 349, 443.; Mehmet Aykanat, “Klasik Dönemde Osmanlı Devleti'nde Hâkim Adaylığı: Mülâzemet”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 34 (2018), 170.

26 İlmiyye yeni başlayanlar için verilen ücret bk. Mehmet İpşirli, “Çelebi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.8, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 259.

Karaferye'ye vali olmuş ve burada dönemin kaynaklarının övgüyle bahsettiği bir kasır ve bahçe yaptırmıştır. Bu görevinin ardından III. Mehmed'e sunduğu bir mahzar²⁷ ile Şubat 1597'de Üsküdar Mehmed Paşa Medresesi'ne dâhil rütbesiyle müderris olmuştur. Aynı yılın Şevval ayında Tursunzâde yerine Edirnekapı Mihrimah Medresesi'ne atanmış,²⁸ Damad İbrahim Paşa,²⁹ Niksârîzâde'ye 1598'de Macaristan'da bir kazanın kadılığını vermiş ve böylece Niksârîzâde paşanın himayesine girmiştir. Ekim 1599'da Belgrat'ta görevde iken Sahn müderrisliğine getirilmiştir. Niksârîzâde'nin kadılıktan sonra geç bir yaşta Sahn müderrisliğine getirilmesini Ganîzâde cevabî-şerhinde eleştirmiştir (F 275b; E 131a).

Ekim 1600'de İbrahim Paşa tarafından Selanik kazası verilmesine rağmen saraydan görevi onaylanmamış, bunun yerine Yenişehir kazası verilmiştir. Bu görevi kabul etmeyen Niksârîzâde aynı yılın Kasım ayında azledilmiştir. Bu noktada Niksârîzâde'nin de kariyerinin hamisine bağlı olduğu görülmektedir. İbrahim Paşa ile Hoca Sâdeddin Efendi-Gazanfer Ağa ikilisi arasındaki çekişmenin Niksârîzâde'nin Selanik kazasına atanamamasında etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü Sâdeddin Efendi ve Gazanfer Ağa bu dönemde birlikte hareket ederek sadrazamlık mührünün Damad İbrahim Paşa'dan alınıp Cigalazâde Sinan Paşa'ya verdirilmesinde önemli rol oynamışlardır.³⁰

Temmuz 1601'de İbrahim Paşa'nın vefatıyla hamisiz kalan Niksârîzâde, saraya başvurmuş aynı ay içinde tekrar Sahn müderrisi olmuştur. 1602 yılının Mart ayında kendisine Edirne Sultan Selim Medresesi ihsan olunmuş fakat Niksârîzâde bu görevden Şubat 1604'te vazgeçince Temmuz ayında Süleymaniye Medreseleri'nden birinde görevlendirilmiştir. Bu görevde iken Ağustos 1606'te ikinci kez Selanik kadısı olmuştur. Kasım 1607'de buradan azledilince iki yıl mazûl olarak kalmış ve 1609'da yeniden Yenişehir kazasına atanmıştır. Kısa bir süre sonra tekrar azledilen Niksârîzâde'ye 1613 yılının başlarında en son Karaferye kazasından arpalık verilmiştir. Ekim 1616'da taundan vefat eden Niksârîzâde, Edirnekapı haricinde babasının yanına defnedilmiştir. *Nefsü'l-Emr-nâme*³¹ isminde bir risalesi bulunan Niksârîzâde'nin, bu çalışmada konu edindiğimiz mektupları gibi hâlihazırda tespit edilemeyen başka yazışmaları/mektupları

27 Bu dönemde belli bir mansıp talep eden yahut azledilmiş müderrisler çoğunlukla kendi tanıdıkları âlimlerin imzalarıyla saraya mahzarlarını sunmuşlardır bk. Mehmed İpşirli, "Mahzar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.27, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 398-401.

28 Mehmed İpşirli, "Osmanlı Teşkilatında Mülazemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadiaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülazemet Kayıtları", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 10-11 (1982), 230.

29 Nezih Aykut, "Damad İbrâhim Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.8, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 440-441.

30 Selânikî, *Târîh-i Selânikî*, 2: 642.

31 Niksârîzâde, *Nefsü'l-Emr-nâme*, Süleymaniye Ktp. Hamidiye, 390/3, 117a-120a; Köprülü-Hacı Ahmed Paşa, 362, 82a-84b; Fatih, 5427, 231b-234a; Esad Efendi, 3425, 29a-30a; Amasya Yazma Eser Ktp. 05 GÜ 125, 15b-16b; İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Ktp. Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR_000525_05, 119b-121b; Turan, Fikret, "Onaltıncı Yüzyıl Osmanlıcasında Argo: Niksarizade ve Entelektüel Hayatın Eleştisi 'Nefsü'l-Emr-Name' İsimli Eseri", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* içinde, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007), 1825-1834; Hakan Yerebakan, *Nefsü'l-emr literature and its Meaning for the Early Modern Ottoman Society*, (Yüksek Lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2021).

olduğu da bilinmektedir.³² Niksârîzâde, Gazanfer Ağa Medresesi'ne atanamayınca yazdığı mektubunda devrindeki kişileri eleştirmek için *Nefsü'l-Emr-nâme*'deki bazı kalıp ifadeleri kullanmıştır. Aynı zamanda iyi bir şair olan Niksârîzâde, Niksârî mahlasıyla şiirler yazmıştır.³³

1.2. Ganîzâde Mehmed Nâdirî (ö. 1627)

III. Murad devri âlim ve yazarlarından olan Abdülğani Efendi'nin (ö. 1587)³⁴ oğlu olan Ganîzâde Nâdirî (bundan sonra Ganîzâde) 1572 tarihinde doğmuş olup mülazemetini Hoca Sâdeddin Efendi'den almıştır.³⁵ Ahîzâde Abdülhalim Efendi'den hat meşk eden Ganîzâde, 1594'te Mahmud Paşa, 1595'te de Gazanfer Ağa Medresesi'nde müderris olmuştur. Burada bir yıl görev yaptıktan sonra 1596'da Sahn, 1598'de Şehzade, 1599'da da Süleymaniye medreselerinde müderrislik yapmıştır. Ganîzâde 1600 yılında Selanik kadısı iken Yemişçi Hasan Paşa (ö. 1603) tarafından azledilmiş, 1603'te Mısır Kahire, 1614'te Edirne kadılığı görevlerinde bulunduktan sonra 1615'te İstanbul kadısı olmuştur. Sonrasında da iki kere Anadolu ve bir kere de Rumeli kazaskerliği; Galata, Tırnova ve Sahra kadılığı görevlerinde bulunmuş, 1627'de de vefat etmiştir. Gazanfer Ağa'nın himayesindeki³⁶ kişilerden olan Ganîzâde, aynı zamanda Sunullah Efendi'nin damadıdır.³⁷ Ganîzâde'nin Türkçe *Dîvân*'ı, Türkçe *Şâhnâme*'si,³⁸ *Münşeât*'ı, *Kalemiyye Risâlesi*, *Tefsîr-i Beyzâvi Hâşiyesi* gibi eserlerinin yanı sıra bazı sûrelere yazdığı hâşiyeye ve tâlikâtı vardır.³⁹ İyi bir münşî olduğu anlaşılan Ganîzâde'nin *Münşeât*'ının yazma nüshalarında Niksârîzâde'ye verdiği cevap yer almamaktadır.⁴⁰ Bu durum muhtemelen cevabî mektubun edebî olmamasından kaynaklıdır.

32 Karadâvudzâde Mustafa Efendi'den (ö. 1567) mülazım olan Kefevî Hüseyin Efendi, 1582'de 40 akçe ile Fâtma Sultan Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. 1595'te Süleymaniye Medresesi'ne müderris olmuş 1598'deki Kudüs kadılığına tayin edilmiştir. 1599'da Mekke kadısı olmuş ve 1601'de de vefat etmiştir bk. Atâyi, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1220-1223; Cemil Akpınar, "Kefevî Hüseyin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.25, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 186-188.

33 Atâyi, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1491-11496.

34 Atâyi, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 874-877.

35 Atâyi, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1729-1734.

36 Öztürk, "III. Murad Devri Yazılı Kültürü", 222-224.

37 Atâyi, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1431.

38 Tülün Değirmenci, *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar: II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri* (İstanbul, Kitap Yayınevi, 2012).

39 Mustafa İsmet Uzun, "Ganîzâde Mehmed Nâdirî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.13, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 355-356.

40 Bk. (Ganîzâde, *Münşeât*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 370034; TY 1526, 313a-327a, TY 189, 126a-154a; TY 345635; TY 1822, 121b-134a; TY 4097, 136b-143a; Manisa Yazma Eser Kütüphanesi 45 Hk 2776/2, 37a-62b ve 66a-b; Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü Hafız Ahmed Paşa 362/60, 249b-270b; Nuruosmaniye 3884, 66b-104a ve 112b-115a; Nuruosmaniye 4202M/2, 69b-108a ve 115b-124b; Nuruosmaniye 976/20, 154b-164a; Esad Efendi 2704/2, 44b-70a; Esad Efendi 3330/5, 255a-269a; Fatih 3877, 55b-89a; BOA, TSMK, E.H. 1466, 32a-63a; İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Şevket Rado Yazmaları 33/2, 63a-97a.; Kerem Kaan Akhan, "Yarashur Dinse Ana Münşi-i Sâhib-Dîvân: Ganîzâde Nâdirî'nin Münşeâtı", *17. Yüzyıl Işığında Osmanlı* içinde, haz. Hanife Koncu ve Nuri Seçgin (İstanbul: DBY Yayınları, 2023), 277-307.

Ganîzâde de Tursunzâde gibi Sahn'da müderris iken hocasının mülazımlarından Molla Masûm için düzenlenen mahzarı imzalayan ulema arasındaydı.⁴¹

1.3. Tursunzâde Abdullah (Feyzî) Efendi (ö. 1610)

Kanûnî devri müderrislerinden Tursun Efendi'nin oğlu olan Tursunzâde Abdullah (Feyzî) Efendi (bundan sonra Tursunzâde), III. Murad devri âlim ve müelliflerinden Abdülbâkî Efendi'nin de kardeşidir. Şeyhülislam Mâlûlzâde Efendi'den (ö. 1585) mülazım olmuş ve onun yanında *Hâşiye-i Tecrîd* ile *Miftâh*'ı okumuştur. 1593'te Nişancı Mehmed Paşa, 1595'te Edirnekapı, Mayıs 1597 (Şevval 1005) Gazanfer Ağa, 1599'da Sahn, 1600'de Üsküdar Valide Sultan Medresesi'nde müderrislik, ardından Kudüs, Bağdat ve Eyyüb'te kadılık yapmış, 1610'da da vefat etmiştir.⁴² *Kâfiye Şerhi* ve *Câmî*'ye hâşiye, *Hidâye* ve *Miftâh* şerhleri üzerine ta'likler yazan Tursunzâde, *Ferâ'iz-i Muhsin-i Kayserî*'yi Türkçe nazma çekmiş; Hz. Peygamber'in mucizâtı üzerine Türkçe risaleler yazmıştır. Atâyî, onun inşa konusunda devrinin önemli münşilerinden olduğunu söyler ve muamma ilminde mahir olduğunu belirterek belagat ilminde kaleme aldığı *Risâle-i Kalemîyye*'sinden de övgüyle bahseder.⁴³ Onun bu ilmî vukufiyetine rağmen Niksârîzâde'nin mektubunda Tursunzâde'yi ilmî anlamda yetersiz olmakla itham eder. Diğer yandan Osmanlı dönemi medreselerinde okutulan onlarca eser içerisinde, Gazanfer Ağa Medresesi'ne atama için Tursunzâde'nin medrese eğitiminde tecrübe ettiği veya daha sonra bazılarını da şerh ettiği eserlerden imtihan olunması Niksârîzâde'nin hışmının sebeplerinden biri olabilir. İmtihan için bu eserlerin seçiminde müsteşar olan Sunullah Efendi ve onun irtibatta olduğu (damadı Ganîzâde gibi) kişilerin de etkisi olabilir. Niksârîzâde'nin üçüncü mektubundan anlaşıldığı kadarıyla Tursunzâde, Damad İbrahim Paşa'nın sadarettteki rakibi ve muhtemelen atamada da etkisi olan Cigalazâde Sinan Paşa'nın himayesinde yer alan âlimlerdendi.

Tursunzâde'nin Gazanfer Ağa Medresesi'nde görev aldıktan sonra Hoca Sâdeddin Efendi'den mülazım olan ve Tırhala kadısı iken azledilen Molla Masûm'un görevine iadesi için mahzar yazıp imzalaması⁴⁴ ve aynı görevde iken yine Sâdeddin Efendi'den mülazım olan Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil* isimli tercüme eserine de takriz yazması⁴⁵ mülazımların belli bir makama geldikten sonra hem hocalarıyla bağlantılarının koparmadığını hem de kendi kariyerleri için onlarla irtibatta olmayı sürdürdüklerini göstermektedir.

2. Mektupların Nüsha Bilgileri

Niksârîzâde'nin ilk ve Ganîzâde'nin cevabî-şerh mektubu Süleymaniye Ktp. Fatih koleksiyonunda (F nüshası) 5427 numarada 275a-276a varakları arasında yer almaktadır. Yazmada ilk önce Niksârîzâde'nin, ardından Ganîzâde'nin mektubu gelmektedir. Ganîzâde'nin

41 Örs ve Öztürk, "Masûmiyeti İspatlamak", 802.

42 Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1388-1390.

43 Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1389.

44 Örs ve Öztürk, "Masûmiyeti İspatlamak", 807.

45 Köksal, *Yenipazarlı Vâlî -Hüsn ü Dil Mesnevisi (İnceleme-Tenkitledir)*, 42.

şerhli cevabında Niksârîzâde'nin cümleleri bölünerek çözümlenmiş ve alıntı kısımlarının üstü yazmada çizilmiştir. Mektupların yazılış tarihi hakkında yazmada bir ibare yoksa da Tursunzâde'nin Gazanfer Ağa Medresesi'ne atanmasından (Mayıs 1597'de) sonra ve III. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarına denk geldiğini tespit etmek mümkündür. Bu nüshada Niksârîzâde'nin Ganîzâde'ye yazdığı cevabı ikinci mektup mevcut değildir.

Ganîzâde'nin yazdığı cevabı mektubun bir diğer nüshası Süleymaniye Ktp. Esad Efendi koleksiyonu (E nüshası) 3384 numarada 131a-b varakları arasında yer almaktadır. Bu nüsha oldukça eksik ve okunamaz durumdadır ve mektubun tamamını okumak mümkün değildir. Aynı nüshada Niksârîzâde'nin Ganîzâde'ye verdiği cevabı mektup da vardır fakat o kısım da parçalanmış hâldedir. Bu nüshada Niksârîzâde'nin ilk mektubu bulunmamaktadır.

Fatih nüshasındaki ilk mektup “*mulâtefe tarikiyle bu mektûb*” şeklinde tanımlanmıştır. Mulâtefe kelimesi her ne kadar latife olarak karşılansa da Niksârîzâde'nin ağır hakaret ve ithamlarında bu kelimenin bilinen anlamı dışında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Esad Efendi nüshasında ise “*mulâtefe tarikiyle bu mektûb*” ifadesi yerine sadece “*tezkire*” ifadesi kullanılmıştır. Tezkire ifadesi mektubun yüksek rütbede birine yazıldığını göstermektedir ki bu kişi muhtemelen medresenin banisi Gazanfer Ağa'dır. Ganîzâde'nin mektubunun başlığı ise Fatih nüshasında “*alâ tariki 'l-metn çözüp/metinde belirtilerek çözüp*”, Esad Efendi nüshasında ise “*şerh*” ifadesi geçmektedir. Her iki ifade de Niksârîzâde'nin yazdığı mektubun anlaşılması güç olduğu ve çözümlenmesi gerektiğini göstermektedir.

3. Mektupların İncelenmesi: Tarafgirlik ve Rekabetin Boyutları

Damad İbrahim Paşa'nın himaye ettiği Niksârîzâde ile Cigalazâde Sinan Paşa himayesindeki Tursunzâde arasında yapılan imtihana Rumeli kazaskeri Sunullah Efendi⁴⁶ başkanlık etmiş ve Tursunzâde, Gazanfer Ağa Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiştir. Bu olay üzerine Niksârîzâde, Gazanfer Ağa'ya, ilk önce Tursunzâde'yi sonrasında Sunullah Efendi'yi ve üstü kapalı bir biçimde devrinin ilmiye sınıfını; ağır bir şekilde, kendisinin de ifadesiyle küstahça ve hızla yazılmış bir mektupla eleştirmiştir. Ağır hakaretlerin ve itirazın yer aldığı bu mektup Ganîzâde tarafından dostlarının teşvikiyle, muhtemelen Sunullah Efendi ve Gazanfer Ağa'nın da isteğiyle, cümleler tek tek çözümlenerek aynı üslupla cevaplanmıştır. Ganîzâde'nin “dostlar” diye bahsettiği kişiler muhtemelen Niksârîzâde ve hamisi Damad İbrahim Paşa'nın rakipleridir. Niksârîzâde ise bu mektuba yine aynı üslupla Ganîzâde'nin yaptığı gibi cümlelere tek tek itiraz etmek suretiyle fakat Ganîzâde'nin mektubundan alıntı yapmadan cevap vermiştir.

Niksârîzâde, ilk mektubunun giriş kısmında Rumeli kazaskeri Sunullah Efendi'nin (çelebi ifadesini kullanır) imtihana başkan olmasını kabul etmediğini; Anadolu kazaskeri Hocazâde

46 Atâyî, *Hadâ'iku 'l-Hakâ'ik*, 2: 1425-1435.

Mehmed Efendi (ö. 1615)⁴⁷ dururken Sunullah Efendi'nin müsteşâr olmasına Ahîzâde,⁴⁸ Kâfzâde⁴⁹ ve Kınalîzâde'nin⁵⁰ de itiraz edeceğini söylemiştir. Niksârîzâde'nin mektubunda zikrettiği kişiler devrin önemli âlimleridir ve atamanın yapıldığı sırada her biri önemli bir makamda bulunmaktadır. Muhtemelen bu kişiler, Niksârîzâde'nin irtibatta olduğu veya onu taniyan kişilerdir. Onun itiraz ettiği ve kendini haklı olarak savunacağını söylediği kişileri Ganîzâde de över fakat “*tercîh bilâ-mürecceh/hiçbir üstünlük sebebi yok iken birbirine eşit iki şeyden birisini diğerine üstün tutmak*” şeklinde düşüneceklerini söyler ve bu atamaya itiraz etmeyeceklerini de belirtir. Diğer yandan mektuplarda ismi zikredilen ve otorite konumundaki üç kişinin de Ebüssuûd Efendi'den mülazemet alması, bu dönemde aynı hocadan mülazım olanlar arasında bir gruplaşmanın varlığını göstermektedir. Niksârîzâde aynı mektubun devamında kendisine yapılan bu haksızlığı (!) III. Murad'ın, Edirne kazasını vaktiyle hak ettiği hâlde Ahîzâde yerine Hasan Kethüdâzâde'ye⁵¹ vermesine benzetir. Niksârîzâde'ye göre her iki olayda da haksızlık söz konusudur. Niksârîzâde'nin bu benzetmesini Ganîzâde “*mahz-ı iftirâ idüğü erbâb-ı vukûfa hafî degüldür*” diye cevaplar ve bu benzetmenin gerçeği yansıtmadığını belirtir. Bu itirazların ardından Niksârîzâde ilmî itirazlarına geçer.

Niksârîzâde, Tursunzâde'yi Gazanfer Ağa Medresesi'ne ilmî anlamda layık görmez ve onun devrin Osmanlı medreselerinde okutulan kitapları dahi iyi bilmediğini ima eder. Mâlûlzâde'den (ö. 1585) mülazım olan Tursunzâde, *Hâşiye-i Tecrîd* ve *Miftâh* okumuş olmasına rağmen Niksârîzâde bu kitapları ve medrese derslerini Hoca Sâdeddin Efendi'den okumasını istemiştir. Niksârîzâde'nin mektubunda ismini zikrettiği kitaplar, dönemin medreselerinde okutulan ve müderris atamalarında imtihan için kullanılan kitaplardır. *Kâfiye Câmîsi (el-Fevâ'idü'z-Ziyâ'iyye)*,⁵² *Celâlî*⁵³ ve *Havâşî[i] Tecrîd*⁵⁴ mektuplarda ismi zikredilen eserlerdir. Niksârîzâde'nin bu kısımda Sâdeddin Efendi'nin ismini zikretmesinin sebebi, mektubun yazıldığı

47 Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1473-1476.

48 Ahîzâde Abdülhalîm Efendi, Ebüssuûd Efendi'den mülazım olmuş ve devrin önemli müderrislerden dersler almıştır. 1573 yılında mülazım olduktan sonra sırasıyla; Yeni İbrahim Paşa, Kasımpaşa, Yeni Ali Paşa, Haseki, Sahn, Üsküdar Valide Sultan Medreselerinde müderris, Bursa ve Edirne'de kadılık yapmıştır. 1595'te İstanbul kadısı, 1596'da Anadolu ve 1598'de Rumeli kazaskeri olmuştur. Bu tarihten sonra iki kez daha Rumeli kazaskerliği yapmış, 1064 tarihinde de vefat etmiştir bk. Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1306-1312.; Ahîzâde'nin Anadolu kazaskeri olması için dönemin Anadolu mülazımları hem Sultan III. Mehmed'e hem de Valide Sultan Safiye Sultan'a mahzarlar vermişler ve böylece atamanın gerçekleşmesini sağlamışlardır bk. Selânikî, *Târih-i Selânikî*, 2: 827.

49 Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1400-1403.

50 Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1299-1301.

51 Kanuni Sultan Süleyman dönemi veziriazam İbrahim Paşa'nın kethüdası Hasan Kethüda'nın oğludur. Ebüssuûd Efendi'den mülazemet almış, 1596'da Selânik kadısı ve 1597'de Galata kadısı olmuştur. 1598'de Bursa kadısı ardından sırasıyla Galata, Üsküdar ve Gelibolu kadılıkları görevinde bulunmuştur. 1611'de de vebadan vefat etmiştir bk. Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1403-1404.

52 Osmanlı medreselerinde okutulan en önemli eserler arasında yer alan Molla Câmî'nin *Kâfiye* şerhi üzerine Tursunzâde de hâşiye yazmıştır bk. Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1389.

53 Celâleddin ed-Devvânî'nin *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Tecrîd* adlı eseri.

54 Nasîrüddîn-i Tûsî'nin kelâm ilmine dair *Tecrîdü'l-İ'tikâd*'ına Şemseddin Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî'nin *Teşyîdü'l-Kavâ'id fi Şerhi Tecrîdi'l-'Akâ'id* adıyla yazdığı şerh Seyyid Şerif el-Cürçânî'nin (ö. 1413) hâşiyesidir.

tarihte onun ilmiye atamalarından sorumlu hem de padişah hocası olmasından kaynaklıdır. Ayrıca Hoca Sâdeddin Efendi, Niksârîzâde'nin Karaferye'de valilik yaptığı sırada onun için (muhtemelen Koca) Sinan Paşa'ya bir mektup yazması Niksârîzâde hakkında olumlu görüşler bildirmesi, Niksârîzâde'nin Sâdeddin Efendi'nin himayesinde veya onunla irtibatla olduğunu göstermektedir.⁵⁵

Ganîzâde ise bu ithamlara cevap olarak Tursunzâde'nin ilmini överek kendi hocası Sâdeddin Efendi'ye bu durumu sorduğunu, onun da *Havâşî Tecrîd*'inin yüceliğinin Niksârîzâde'nin cehaletini yok edemeyeceğini söylediğini aktarır.

Niksârîzâde ilk mektubunda aynı zamanda imtihana başkanlık eden Sunullah Efendi'yi de ilmî yönden eleştirir ve onun *Hâşiye-i Tecrîd* ilminin (metinde *fünûn*) seviyesinde okumadığını söylerken; Ganîzâde *fünûn* diye bahsedilen *Hâşiye-i Tecrîd*'in aklı ilimlerle ilgili olduğunu ve akıl sahibi birinin (Sunullah Efendi'yi kast ederek) öğrenebileceğini diğer taraftan aynı eserin delilik ilmiyle ilgili olduğunda ise Niksârîzâde'nin kendisine mahsus olacağını söyler. Ganîzâde ayrıca Niksârîzâde'nin ilk mektubunda kullandığı bazı Arapça kalıp ifadelerin anlamını bilmeden kullandığını ve bunun anlamını sorabilecekleri uyarısında bulunur. Ganîzâde burada, başkalarını ilmî yönden eleştiren Niksârîzâde'nin de ilmî yönünün zayıf olduğuna değinerek onun babasının ilmen yüksek seviyede olduğunu kendisinin de bunu kullandığını ve yazdığı mektupla babasının ilmine hâlel getirdiğini, hatta bu sebeple *ırk-ı tâhirine* deli diyenleri doğrulayacağını söyler. Ganîzâde'nin bu ithamlarını Niksârîzâde dikkate almış olacak ki cevabî mektubunda Arapça ifadeler yerine Farsça beyitleri ve ifadeleri daha çok kullanmaya dikkat etmiş fakat yine de Tursunzâde'nin ilmiyle ilgili ithamlarda bulunmaktan geri durmamıştır. Niksârîzâde cevabî mektubuna, özellikle Ganîzâde'nin onun hakkında babasının ilmiyle övündüğü kendisinin ilmen yetersiz olduğunu söylerken kullandığı Farsça beyte karşılık yine Farsça beyitlerle cevap vererek başlamıştır.

Niksârîzâde ilk mektubunda ilmî itirazlardan sonra artık hakaret boyutuna varan ithamlarına geçmiştir. Onun bu ithamlarına Ganîzâde de aynı şekilde cevap vermiştir. Niksârîzâde'nin Tursunzâde ile alay etmek için kullandığı ve birisinin eğlencesi hâline gelme, aptal yerine konmak anlamına gelen “*meze düşmek*” ifadesine karşılık Ganîzâde, Tursunzâde'nin Niksârîzâde gibi Balat meyhanelerinde⁵⁶ dolaşmadığını ve bu sebeple mülazemetini de buralardan almadığını söyler. Böylelikle cahil kadılarından (cehele-i kudât) olan Niksârîzâde'nin Balat meyhanelerinde hizmet ederek mülazemet aldığı, sarhoş ve içkiye düşkün biri olduğunu ileri sürer.

Bu ithamlardan sonra mektupların son kısmına geçilir. Niksârîzâde ilk mektubunu bitirirken Allah'tan kendisini hayâl-i zilcî (Karagöz oynatıcısı) olan Kôr Hasan'ın şerrinden saklamasını temenni eder. Ganîzâde'nin cevabî-şerhinde Sunullah Efendi'yi ilim sahiplerinin taklit ettiğini, İşkembecioğlu ve Kôr Hasan gibi (metinde mashara diye geçer) kişilerin ise ancak

55 *Münşeat Mecmûası*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Ktp. Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR_000525_05, 110b.

56 Marianna Yerasimos, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâme'sinde Yemek Kültürü: Yorumlar ve Sistematik Dizin* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 217.

Niksârîzâde'yi taklit edebileceğini söyler. İşkembecioğlu'nun kim olduğu tespit edilmedi fakat Kör Hasan'ın III. Murad devrinde Karagöz oyunu düzenleyen kişiler arasında olduğu kayıtlıdır.⁵⁷ Niksârîzâde'nin temennisinden Kör Hasan'ın Karagöz anlatılarında devrindeki kişileri de eleştirdiği anlaşılmaktadır. Ganîzâde ise bu kısmı açıklarken Karagöz tiplmeleri arasında divâne, sarhoş ve tiryâkî taklidi yapan kişiler olduğunu söyleyerek Niksârîzâde'nin de bu gibi kişilerden olduğunu ima eder. Niksârîzâde'nin mektubu burada biterken Ganîzâde şerhinde bu kısım daha ayrıntılı olarak ele alınmış ve Niksârîzâde ile ilgili ithamlara yer verilmiştir.

Ganîzâde'nin Niksârîzâde aleyhinde kullandığı ifadelerden biri de onun deli olduğudur. Ganîzâde, cevabî mektupta onu “kızıl deli, cünûn, tâ'ife-i mecânînden” biri olarak sayar ve söyledikleri sözlerin de delilik yüzünden olduğunu ima eder. Hatta herkesin övdüğü⁵⁸ Sunullah Efendi'yi yermek de delilik göstergesidir diye ekler.

Niksârîzâde'nin bu kadar ağır ithamlarda bulunduğu itirâzî mektubun muhatabı Tursunzâde'nin, bahsi geçen mektuba cevap verip vermediğini şimdilik bilmiyoruz fakat Niksârîzâde'nin ikinci mektubundan ona sadece Ganîzâde'nin cevap verdiği anlaşılmaktadır. Ganîzâde'nin Niksârîzâde'ye cevap vermesine gelince bunun birkaç nedeni olabilir. Niksârîzâde'nin önce kadılık yapmasının ve ardından geç bir yaşta (55) müderrisliğe geçişinin hem genel medrese eğitimine hem de ilmiyenin teamülüne aykırı olması Ganîzâde'nin eleştirilerinin ana noktalarından biridir. İlmiyle övünen bir kişinin ilmiyedeki genel yükselme kriterlerine aykırı davranıp mahzar yazarak ilmiyeye dâhil olması Ganîzâde'nin eleştirilerine sebep olmuştur. Ganîzâde'nin hamisi olan Gazanfer Ağa'ya gönderilen “*sâhib-i devlete bir mektûb-ı 'ayb ve nâme-i bedî'ü 'l-tertîb*” olarak nitelendirdiği bu mektuba cevap vermesinde dostları etkili olmuş, ‘*teklîf-i ihvânla*’ diyerek şerhe başlamış ve yazdığı cevabı Niksârîzâde'ye göndermiştir. Diğer yandan Niksârîzâde göreve bu atamada Sunullah Efendi'nin etkili olduğunu söyler. Sunullah Efendi'nin damadı olarak Ganîzâde'nin kendisi de Niksârîzâde'ye cevap vermek istemiş olabilir. Ganîzâde kayınpederini savunurken Niksârîzâde'nin yazmış olduğu medreseye dönüş mahzarına Sunullah Efendi'nin imza atmamasının etkili olduğunu da belirtir. Ganîzâde'nin Sunullah Efendi ve Tursunzâde'yi cevabî mektubunda bu kadar savunması her üçünün de Gazanfer Ağa ile olan irtibatından kaynaklanıyor olsa gerek.

Niksârîzâde'nin “mulâtefe” olarak andığı mektubunda kullanılan ifadelerde de buna dikkat ederek “*ukûl-ı kâsır, kızılı çıkmak, meze düşmek*” gibi iğneleyici ifadeleri kullandığı görülmektedir. Niksârîzâde, özellikle Atâyî'nin “*sûret-i istiftâ*” olarak bahsettiği, *Nefsü'l-Emr-nâme*'sinde aynı kelimeleri alaycı bir şekilde ve dönemin eğitim sistemi hakkında kullanmıştır.⁵⁹ Atâyî, Niksârîzâde'nin devrin âlimleri hakkında Türkçe *deyişâtı* olduğunu söyler.⁶⁰ Burada

57 TS. MA.d., 10022-7b.

58 Sunullah Efendi'nin ilmiyle ilgili dönemin kaynakları övgüyle bahsetmesine rağmen Niksârîzâde hem bu olay hem de mahzar imzası münasebetiyle onu eleştirir bk. İpşirli, *Osmanlı İlmîyesi*, 100.

59 Turan, “Onaltıncı Yüzyıl Osmanlıcasında Argo: Niksarizade ve Entelektüel Hayatın Eleştisi ‘Nefsü'l-Emr-Name’ İsimli Eseri”, 1825-1834.

60 Atâyî, *Hadâ'iku'l-Hakâ'ik*, 2: 1494-1495.

deyişât olan sözler *Nefsü'l-Emr-nâme*'deki ifadeler olabilir. Niksârîzâde'nin bu iğneleyici ve keskin üslubu aynı dönemde devrindeki birçok kişiyi acımasızca eleştiren Gelibolulu Mustafa Âlî'yi çağrıştırmaktadır.⁶¹

Ganîzâde'nin Niksârîzâde'yi özellikle babasının kariyeriyle bir yere gelmeye çalışması, deli olduğu ve ilmî anlamda yetersiz olduğu şeklinde itham etmesine; eksik olan nüshadan anlaşıldığı kadarıyla Niksârîzâde tek tek cevap vermiştir fakat bu mektubun tamam hâlini tespit edemedik. Ganîzâde'nin münşeatının birçok nüshası bulunmasına rağmen hatta belli bir isimle derlenmiş hâli varken Niksârîzâde'ye yazdığı mektubu almaması ve mektubun başka mecmualar içerisinde yer alması önemli bir noktadır. Ganîzâde'nin münşeatındaki mektuplar, genellikle tebrik ve tavsiye niteliğinde ve genel münşeat mecmualarıyla benzer içeriktedir. Niksârîzâde'ye yazılan çoğu zaman hakaretâmiz ve edebî olmayan ifadeler taşıyan mektup ise bu genel yapının dışında kaldığı için Ganîzâde böyle bir tercihte bulunmuş olabilir.

Hem Niksârîzâde'nin mektubu hem de Ganîzâde'nin şerhinde 16. yüzyıl Osmanlısında günlük yiyecek kültürü ve bazı tıbbî bilgileri bulmak mümkündür. Niksârîzâde, mektubunda, başta Kanûnî devri şairlerinden ve icat ettiği berş sayesinde zengin olan Rahîkî (ö. 1547) ve berşinden,⁶² Karahisar afyonundan, tûrmâî habbî (Trabzon'un çorbası) ve Mihaliç bademi gibi dönemin popüler sayılabilecek ürünlerinden bahsederken; Ganîzâde bu ürünlerin şerhinde Lâz şarabı, Tırabzon rakısı, kutı havyarı, lakoz istiridyesi, pagurya ve yengeci sayar. Hem Niksârîzâde'nin hem de Ganîzâde'nin saydığı içecek ve yiyecekler Osmanlı mutfağının ve meyhanelerinin en gözde ürünleri arasındadır.⁶³

4. Mektuplarda Bahsi Geçen Kişiler

No	Kişi	Mülazemeti Aldığı Kişi	Mektup Yazıldığı Tarihteki Görevi
1	Niksârîzâde Mahmud Efendi (ö. 1616)	Şâh Efendi (Ebüssuûd Efendi damadı)	Üsküdar Mehmed Paşa Medresesi müderrisi
2	Tursunzâde Abdullah Efendi (ö.1610)	Ma'lûlzâde Mehmed Efendi	Gazanfer Ağa Medresesi müderrisi
3	Hocazâde Mehmed Efendi (ö. 1615)	Hoca Sâdeddin Efendi	Anadolu Kazaskeri
4	Ahîzâde Abdülhalim (ö. 1604)	Ebüssuûd Efendi	İstanbul Kadısı
5	Hasan Kethüdâzâde Mehmed (ö.1611)	Ebüssuûd Efendi	Selanik Kadısı
6	Ganîzâde Mehmed Nâdirî (ö.1627)	Hoca Sâdeddin Efendi	Sahn müderrisi
7	Kâf-zâde Feyzî Efendi (ö. 1611)	Ebüssuûd Efendi	Mısır Kahire kadılığından mazûl
8	Sunullah Efendi (ö. 1612)	Ebüssuûd Efendi	Rumeli Kazaskeri
9	Kınalîzâde Hasan Çelebi (ö. 1604)	Ebüssuûd Efendi	Edirne Kadısı

61 Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 161-258.

62 Bu berşin terkibi hakkında bk. Nuray Demir Öztürk, "16. Yüzyıl Şairlerinden Azmî Mustafa Efendi'nin Yazdığı Manzum Bir Tıp Eseri: Risâle Fi't-Tıbb", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 30 (2023), 105.

63 İhsan Erdiñçli, "16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla İstanbul Meyhane Âlemlerine Eşlik Eden Mezeler ve Yiyecekler", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 42/73 (2023), 151-180.

Sonuç

16. yüzyılın ikinci yarısı saray ve çevresinin büyük değişimler geçirdiği, farklı güç odaklarının ortaya çıktığı bir dönemdir. II. Selim ve III. Murad'ın saraya çekilmesi, haremden yapılan değişiklikler hanım sultanlar ile onların yardımcıları olan ak ve kara ağaların iktidarının daha da güçlenmesini sağlamıştır. Bu değişime devrin uleması da dâhil olmuş; Ebüssuûd Efendi, Hoca Sâdeddin Efendi, Çivîzâde Mehmed Efendi, Mâlûlzâde, Bostanzâde ve Sunullah Efendi gibi önemli âlimler ilmiye bürokrasisinde etkin hâle gelmişlerdir. Müderris atamalarında en önemli kişilerden biri olan Hoca Sâdeddin Efendi'nin aynı zamanda sultan hocası olması onun hem ilmî hem de siyasi bir figür olarak devrin güç merkezlerinden biri olmasını sağlamıştır. İlmiye kariyerinde bir yere gelmek isteyen kişiler başta Sâdeddin Efendi olmak üzere devrin önemli âlimlerinden mülazemet almaya ve kariyerlerinde de bu yönde ilerlemeye çalışmışlardır. Niksârîzâde de bu âlimlerden biridir. Hoca Sâdeddin Efendi'nin (muhtemelen Koca) Sinan Paşa'ya Niksârîzâde hakkında yazdığı tavsiyenâme de bunu göstermektedir. Damad İbrahim Paşa'nın himayesinde resmî görevlerde bulunan Niksârîzâde, paşanın vefatından sonra medrese kariyerine geri dönmüştür. Kariyerine müderris-kadı-müderris olarak devam eden Niksârîzâde, ilk müderrislik döneminde Gazanfer Ağa'nın itibarlı medresesine tayin olmayı istemiştir. Yazdığı mektuptan da anlaşılacağı üzere Tursunzâde ile Niksârîzâde arasında bir imtihan yapılmış ve bu imtihana devrin Rumeli Kazaskeri Sunullah Efendi başkanlık etmiştir. Yapılan imtihan sonrasında Tursunzâde, Gazanfer Ağa Medresesi'ne müderris olarak tayin edilmiştir. Bu sırada Tursunzâde de Cıgalazâde Sinan Paşa'nın himayesinde ve paşanın Gazanfer Ağa ile sıkı bir irtibatı vardır. Cıgalazâde'nin Gazanfer Ağa ile olan irtibatı da Tursunzâde'nin bu medreseye atanmasında etkili olmuş olabilir. Diğer yandan Damad İbrahim Paşa'nın himayesindeki Niksârîzâde üçüncü mektupta bu hususu açıkça dile getirerek Tursunzâde'nin Cıgalazâde'nin himayesinde olduğunu söyler. Bu siyasi bağlantı, belli bir makama gelmiş âlimlerin istedikleri medreselere atamada siyasi bir desteğe ihtiyaç duyduğunu gösterdiği gibi bu siyasi himayenin de atamada etkili olduğu görülür. Böylelikle üst düzey makamlarda bulunan ulemanın kendi içinde girift bir irtibat ağı bulunmasının yanı sıra dönemin önemli siyasi figürleriyle de irtibatla olduğu anlaşılmaktadır.

Niksârîzâde, müderris seçimi için yapılan imtihana Rumeli kazaskeri yerine Anadolu kazaskeri olan Hocazâde Mehmed Efendi'nin başkanlık etmesini istemiş hatta dönemin önemli müderrisleri Ahîzâde (mektup yazıldığı tarihte İstanbul kadısı), Kâfzâde ve Kınalîzâde'nin bu seçime itiraz edeceklerini düşünmüştür. Niksârîzâde yazdığı itirazî mektupta özellikle Tursunzâde ve Sunullah Efendi'yi ilmî yönden eleştirmiş ve devrinin yeme-içme kültürüne de atıfta bulunarak bir nevi Tursunzâde ve onun destekçilerinin meyhane eğlenceleriyle meşgul olduğunu ima etmiştir. Niksârîzâde'nin bu ithamlarına Tursunzâde'nin cevap verip vermediğini bilmiyoruz fakat Atâyî ikili arasında bazı yazışmalardan bahsetmektedir. Niksârîzâde'nin mektubunu çözümleyerek cevap veren kişi ise Ganîzâde'dir. Onun yazılan mektubu aynı ağır ifadelerle cevaplandırması bu dönemde bazı âlimler arasında gruplaşmanın olduğunu

ve aynı hocadan mülazemet alan kişilerin birbirlerini tuttuğunu göstermektedir. Ganîzâde, Nîksârîzâde'nin özellikle ehl-i teslisten ve deli olduğu, ilminin delilikten geldiği üzerinde durmuş hatta onun mülazemetini Balat meyhanelerinden aldığını ileri sürmüştür. Nîksârîzâde, bu ithamlara karşılık bir mektup yazmıştır fakat bu mektubun bulunduğu nüsha oldukça eksik ve okunamaz hâldedir. Nîksârîzâde ikinci mektubunda özellikle Farsça beyitlerden alıntı yapmış, ilk mektupta Arapça konusunda kendine yöneltilen eleştirilere farklı bir yöntemle cevap vermeyi seçmiştir. Nîksârîzâde ikinci mektubunda yine Tursunzâde'nin ilmî yönüne eleştirilerde bulunmuş ve onun Sinan Paşa ile olan irtibatına değinmiştir. İbrahim Paşa-Nîksârîzâde ile Sinan Paşa-Tursunzâde-Sunullah Efendi-Gazanfer Ağa arasında yaşanan çekişmelerin yazılı hâli olan bu mektuplaşmalar, aslında müderris ataması ve devamında gelişen olayların siyasi bir arka planı olduğunu; 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başında ulema arası hizipleşmenin daha da belirginleştiğini göstermektedir. Mektuplar ayrıca hamisiz kalan bir âlimin bireysel olarak yaşadığı haksızlığı dile getirmeye çalışmasına ve kendi hakkını arama yöntemine örnek olarak değerlendirebilir. Böylelikle özellikle Nîksârîzâde'nin ilk mektubunda bireysel bir olayı kamusal alana da taşınmasıyla ulema arası karmaşık ve girift ilişkilerin hangi boyutlara ulaştığını takip etmek mümkündür. Sonuç olarak, bu çalışmada ele aldığımız mektuplar genel münşeat yazımının dışında edebî olmayan, alaycı, hakaretâmiz ifadeler ve öğeler içerse de muhteva bakımından müderris atamalarının arka planına dair ışık tutacak niteliktedir.

METİN

[F275a] **Nîksârîzâde, Kapu Agası'[nun] binâ eylediği medreseye tâlib oldukda müyesser olmayup Tursunzâde'ye verdükde mulâtefe tarikiyle bu mektûbı yazup göndermişler.**

Fezleke-i kelâm oldur ki ma'nâ-yı **Tursun Nîksârî** lafzı ile tursun lafzının hiffet ve sıklığı niçün zâhir olmaya? Evvelâ **Hoca Efendi** mahdûm-ı mükerrerleri mevcûd iken **Sun'ullâh Çelebi** müsteşâr olmak insâf mıdır? Husûsan **Ahîzâde Efendi** ve **Kınalızâde Efendi** ve **Kâfzâde Efendi** tercih bilâ-müreccih⁶⁴ i'tirâzını etmezler mi? Baba Tursun'ı bu fakîrden tercih **Ahîzâde Efendi** Edirne kâdîsı iken merhûm **Sultân [III.] Murâd** hazretlerine **Hasan Kethüdâzâde**'yi **Ahîzâde**'den tercih eylediğine benzer maksûdı 'ukûl-ı kâsıra'⁶⁵ terbiyesinden kendüye vücûd vermekdür ammâ kendü ol kadar vücûd degüldür ki eyüler ana taklîd eyleyeler; zahmet çeker, kızılı çıkar,⁶⁶ meze düşer.⁶⁷ El-eyyâm beynenâ⁶⁸ **Baba Tursun**'un⁶⁹ fazîleti selefi olan Çelebi'ye birkaç nahv mes'elesi ta'lîminden zâhir olmuştur. Şimdi dahi medresede *Kâfiye Câmisi* ta'lîm

64 “Tercih sebebi olmadan tercih edilmez.”

65 “Yaşı ve zamanı geçtikten sonra ilme heves salan kişiler”. bk. Turan, “Onaltıncı Yüzyıl Osmanlıcasında Argo: Nîksârîzâde ve Entelektüel Hayatın Eleştisi ‘Nefsü'l-Emr-Name’ İsimli Eseri”, 1830.

66 “Fenalığı ortaya çıkmak.”

67 Birisinin eğlencesi haline gelme, aptal yerine konmak”. bk. Turan, “Onaltıncı Yüzyıl Osmanlıcasında Argo: Nîksârîzâde ve Entelektüel Hayatın Eleştisi ‘Nefsü'l-Emr-Name’ İsimli Eseri”, 1828.

68 “Sabretmek, eski haline dönmesini beklemek...” (Âl-i İmrân, 3:140).

69 Küçümseyici bir ifade olarak kullanılmıştır.

eyler. Âhar ‘ilme kâdir degüldür ve selefi olan Çelebi’nün⁷⁰ ‘ilmi Tursun’dan müstefâddur. Bârekallâh zihî mu‘allim ve müte‘allim! Hülâsa-i kelâm ol dershânedede dahi ‘ilm-i kelâm ta‘lîm olunmadı. Muhassalî ‘ulûm-ı ‘akliyye nüfûs-ı zâyi‘â ile ‘ukûl-ı kâsıra ‘ilmi degüldür.

Fakîre ihsân olinsa *Celâl*’i ta‘lîm eylemeği tasmiim olunmuşdı. *Havâş[i]-i Tecrid*’ün mertebesine **Hâce Efendi** âsitânesinden istifsâr olına. **Sun‘ullâh Çelebi** ol fûnûnun mertebesine tenezzül buyurmamışlar. Yeni müderris efendi Rahîkî berşi, Karahisâr afyûnı, tûrmâi Habbî, Mihâlic bâdâmî-fürûşlar du‘âlar ederler, hayyiz-i kabûlde vâki‘ ola. Haylî keçi etidür, hazımında nûş-ı dârûya⁷¹ muhtacız. Hak Te‘âlâ hayâl-i zıllıcı⁷² Hasan⁷³ şerrinden saklaya. Küstâhist müste‘cilen haclen.⁷⁴

^[E131a] **Ganî Çelebizâde dahi Niksârîzâde’nün Tursunzâde hakkında gönderdiği mektûbı ‘alâ tarîki’l-metn çözüp bu minvâl üzre cevâb yazup yine kendüye göndermişlerdür ki zikr olunur.**

Fuzalâ-yi zamâne-i kirâma küstâhâne i‘lâm olunur ki kıdve-i mehâdim-sâde ya‘nî Niksârîzâde ashâb-ı devletden birinün medresesine tâlib ve bu tarîk-ile âsitânesine intisâba râgib olup lakin sâ‘ik-i kazâ vü kader matlûbı tâlib-i âhare müyesser etdükte ol sâhib-i devlete⁷⁵ bir mektûb-ı gayb ve nâme-i bedî‘ü’t-tertîb göndermiş. Fi‘l-hakîka ser-â-pâ muhtâc-ı şerh ü beyân ve fevâyid-i kuyûdı muktezâ-yı tahkîk ü tibyân olmagın bu hakîr-i kem-bidâ‘a ve kalîlû‘l-istitâ‘a teklîf-i ihvânla şerhine ikdâm ve bast u fevâyidinde ihtimâm eyledüm. Mütevakkı‘dur vâki‘ olan kusûrı kemâl-i keremlerinden ma‘zûr buyrula.

Fezleke-i kelâm oldur ki ma‘nâ-yı Tursun Niksârî lafzı ile tursun (dursun) lafzının hîffet ve sıkleti niçün zâhir olmaya. ^[E275b] Evvelâ peder-i ‘azîzinüz Niksârî Hüngel⁷⁶ Halife demekle meşhûr iken gayra dahl etmek insâf mıdır? Sâniyen bundan garaz şeref-i vâlid ile iftihâr⁷⁷ ise **Beyt**⁷⁸:

70 Tursunzâde’nin mülazemet aldığı Mâlûlzâde’yi (ö. 1585) kast ediyor olabilir.

71 Niksârîzâde burada özellikle keçi etinin sertliğine ve hazımın zor olduğuna vurgu yapmak için nûş-ı dârûyu kullanmıştır. Nûş-ı dârû: Hazmı kolaylaştıran ve mideye kuvvet veren bir ilaç terkihi. bk. Demir Öztürk, “16. Yüzyıl Şairlerinden Azmî Mustafa Efendi’nin Yazdığı Manzum Bir Tıp Eseri”, 96-97.

72 Hayâl: Berrak, saydam, nâzik anlamına gelen bir kelimedir. Robert Dankoff, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*, çev. Semih Tezcan (İstanbul: YKY, 2004), 144. Hayâl-i zılcı gölge oyunu, Karagöz-Hacivat oynatan demektir.

73 Ahmet Kutsi Tecer, Topkapı Arşivinde bulunduğu bir belgede (BOA, TSMA. d. 10022, 7b) Kör Hasan’ın III. Murad devrinde Şehzade Mehmed’in sünnet şenliğinde görevli olan Karagöz oynatıcıları arasında olduğunu tespit etmiştir. bk. Ahmet Kutsi Tecer, “Karagöz ve Kuklaya Ait Kısa Notlar”, *Türk Folklor Araştırmaları* 119 (1959), 1918.

74 “Küstahça ve acilen yazıldı.”

75 Mektup Gazanfer Ağa’ya yazılmış.

76 Hingel veya hengel de denilen bir tür mantı.

77 Atâyî’nin zeylinde sıkça bahsedilen durumlardan biri babasının makamı sayesinde mansıp elde eden çocuklardır. Atâyî’nin kendisi de babası sayesinde önemli görevler elde etmiştir. Baba-oğul mansıp değerlendirmesi ve dönemin genel bir tablosu için bk. Aslı Niyazioğlu, *17. Yüzyıl İstanbul’unda Rüya ve Hayatlar* (İstanbul: Doğan Kitap, 2020), 64-66.

78 Esad Efendi nüshasında “beyt” şeklinde yazılmıştır.

*Cüz'-i in ma'nî-i fahr ez-nejâd
Ki men fazle-i kayserem tâ Kubâd⁷⁹*

fehvâsınca fazelât makûlesinden olduğumuzdan ziyâde nesne müfid olmaz. **Evvelâ Hâce Efendi mahdûm-ı mükerrerleri mevcûd iken Sun‘ullâh Efendi⁸⁰ müsteşâr olmak insâf midur?** Fi'l-hakîka ol tâ'ife-i 'aliyyenün kemâl-i fazl u diyânetleri müselleme ve temyîz ü ta'yînlere düstûrî'l-âmel-i halk-ı 'âlemdir. Ammâ ne 'aceb i'tikâd buyrulmuş anlar cenâbınızı dâ'imâ techîl ve hemîşe tafsîk ü tadrîl ederler ve murâd-ı şerîf, Sun‘ullâh Efendi hazretlerini tahkîr ancak. Ammâ bir kimesnenün ta'zîminde cümle-i nâs müttefik ola da anı tahkîr etmek mahz-ı cünûn degül midür? 'Irk-ı tâhirinüze nisbet cünûn edenleri⁸¹ niçün te'yîd edersiz? **Husûsan Ahîzâde Efendi ve Hinnâlîzâde Efendi ve Kâfzâde Efendi.** Bunları dahi fûzelâ-yı sâmiyyetü'l-mahal ve ümenâ-yı umûr-ı 'akd ü halldür ammâ cenâbınızı terbiye ihtimâli degül belki ceahlinüz üzere itbâk ve fîskınız üzere ittîfâk kılmişlardır. **Tercîh bilâ-müreceh i'tirâzını etmezler mi?** Vâkı'â niçün Niksârî-oglı sâ'ir 'avâmdan tercih olunup pâye-i Sahn'a geldi derler. Bârekallâh zihî kelâm-ı savâb ve i'tirâz-ı mü'tezirü'l-cevâb!⁸² **Baba Tursun'ı bu fakîrden tercih...** Niçün böyle dersiz? Anlar dahi cenâbınıza Baba Hüngel demek lâzım gelmez mi? **Ahîzâde Efendi Edirne kâdîsı iken merhûm Sultân [III.] Murâd hazretlerine Hasan Kethüdâzâde'yi Ahîzâde'den tercih eyledüğine benzer deyü.** Bu zikr olunan kıssa mahz-ı iftirâ idüğü erbâb-ı vukûfa hafî degüldür. **Maksûdî 'ukûl-ı kâsıra terbiyesinden kendüye vücûd vermek...** İhvâna ma'lûmdur ki Sun‘ullâh Efendi ile'l-ân 'ukûl-ı kâsıra mertebesi itmemişdür meger geçende cehele-i kudâtdan Niksârî Dîvâne Mahmûd de[r]ler bir nâ-kabûli berây-ı hâtır fi'l-cümle terbiye edüp mahzarını imzâ' etmemişdi.⁸³ Murâd ol ola ammâ sîga-i cem'ün vâlide itlâkı nice sahîh olur? Meger vâhid iken kemâl-i kusûrundan birkaç kâsır menziline tenzîl olunmuş. Lillâhi derrukum 'ilm-i belâgatı dahi tekâmül etmemişsiz, biz sizi yalanuz ceahre mantık bilür sanurduk.

Ammâ kendü ol kadar vücûd degüldür ki eyüleri ana taklîd eyleyeler. Bu hilâf-ı vâkı'adur zîrâ cümle ehl-i 'ilm eyüleri ana taklîd etdüğünde şübhe yokdur meger eyülerden murâd mashara eyüleri demek ola, İşkenbecioğlu gibi Kör Hasan gibi. Vâkı'â anların cümlesi cenâb-ı şerîfe taklîd ederler. **Zahmet çeker...** Sizün gibi elli beş yaşında⁸⁴ kasaba kazâsından gelüp medrese tarikine sâlik olmadı ki zahmet çeke. **Kızıl çıkar...** cenâbınız gibi kızıl deli degüldür ki kızılı çıka. **Meze düşer...** Hizmetünüz gibi Balat meyhâneleri mülâzemetini etmez ki meze düşer. **El-eyyâm beynenâ...** Behey yâdigâr niçün terkîb-i 'Arabî yazarsın, ma'nâsın soralar^[F276a] deyü korkmaz mısın? Tâ'ife-i mecâninde hod bir mikdâr havf mukarrerdür. Lakin ceahl kuvvet-i kalb îrâs eder derler gâlibâ anunla def'-i havf olunmuş. **Baba Tursun'un fazileti selefi olan**

79 "Bu iftiharın manası soydandır. Çünkü ben (soyu Sâsânî hükümdarı) Kubad'a kadar dayanan bir sultan bakiyesiyim."

80 Niksârîzâde'nin mektubunda 'celebi' ifadesi geçerken Ganîzâde 'efendi'yi kullanır. Bunun gibi Ganîzâde asıl metni şerh ederken bazı ufak değışiklikler yapmıştır.

81 Burada Niksârîzâde ile ilgili ithamlara atıf vardır.

82 "Cevaba özür beyan edenin itirazıdır."

83 Niksârîzâde'nin III. Mehmed'e sunduğu mahzara atıf.

84 Niksârîzâde'nin yaşına dikkat çekilerek kadılıktan tekrar müderrisliğine geçişe vurgu vardır.

Çelebi'ye birkaç nahv mes'alesi ta'lîminden zâhirdür. Cenâbınızı terkîb-i 'Arabî okımağa kâdir olmayup hatâ etdükce hatânuza tenbîh ederler idi gâlibâ ana mecrûh olmuşsız gibi şimdiden sonra bir dahi etmesünler. **Şimdi dahi medresede Kâfiye Câmîsi ta'lîm eyler, âhar 'ilme kâdir degüldür** Siz fûnûn-ı cünûna meşgûl iken ol medârisde ifâde-i fûnûn iderdi. Zâhir şimdi neden âciz olur? **ve selefi olan Çelebi'nün 'ilmi Tursun'dan müstefâddur. Bârekallâh zihî mu'allim ve müte'allim.** Hele siz anların ta'lîm ve te'allümine mu'terifsiz ammâ anlar sizün kâbil-i 'ilm-i sa'nat-ı kitâbet olduğunuzu teslîm etmezler.

Hülâsa-i kelâm ol dershânede dahi 'ilm-i kelâm ta'lîm olunmadı. Bu ma'nâyı neden 'ilm geldi? Sizde hod cins-i 'ilm-i mutasavver degül idi. **Tahsîl-i 'ulûm-ı 'akliyye nüfûs-ı zâyi'â ile 'ukûl-ı kâsıra 'ilmi degüldür.** Çünkü bu mukaddime ma'lûm-ı şerîfdür niçün tahsîl ile tekayyüd edersiz. **Fakîre ihsân olursa Celâl ta'lîm eylemegi tasâmim eylemiş idüm.** İ'tikâdum budur ki *Celâl* dedükleri metin midür şerh midür hâşiye midür el-ân ma'lûm-ı hazret olmaya. **Havâş[î]-i Tecrid'ün mertebesi Hâce Efendi âsitânesinden istihsâr oluna.** İstisfâr olındukda *Havâş[î]-i Tecrid'ün* celâleti ile sizün ceahâletinizi ma'an ifâde buyurdular. **Sun'ullâh Çelebi ol fûnûnun mertebesine tenezzül buyurmamışlar.** Fûnûndan murâd fûnûn-ı 'akliyye ise bu kelâm müselleme degüldür ammâ fûnûn-ı cünûn ise müselleme. Vâki'âl ol cenâbunuza mahsûsdur.

Yeni müderris efendiye Rahîkî berşi, Karahisâr afyûnı, fîrmât habbî, Mihâlic bâdâmî-fürûşlar du'âlar ederler. Hayyiz-i kabûlde vâki' ola. Behey dîvâne sen hod hem tiryâkî ve hem bengî ve hem müdmin-i hamrsın. Muhassal ashâb-ı teslîsden idüğün cümle bilür. Ammâ tab'-ı şerîfe sâlise artuk mâ'il imiş. Zâhir medrese cenâbunuza verilse Lâz şarâbî ve Tırabazon 'araki ve kutî havâyârı, lakoz⁸⁵ istiridyesi,⁸⁶ pagurya,⁸⁷ yengec-fürûşlar⁸⁸ du'âlar ederdi ola, bunların fûrûşendesî keferedür. Zihî dâ'î ve med'uvvun leh. **Haylî keçi etidür hazımında nûş-ı dârûya muhtacız.** Hele bunun hazmı mümkün ammâ anlar dahi cenâbunuz için deryâ-ı hamr ıstakozı husûsan tırnakları aslâ kâbil-i hazm degüldür derler ancak. **Hak Te'âlâ hayâl-i zıllı Hasan şerrinden saklaya.** Hak Te'âlâ sizi saklaya ki her vechile du'âya muhtâcız zîrâ hayâl-i zıllı hem dîvâne hem sarhoş hem tiryâkî taklîdi mukarrerdür. **Küstâhist müste'cilen haclen.** Fi'l-cümle hacâlet olsa, böyle kelîmât-ı nâ-sezâ sudür etmez idi ola.

Ketebe'ş-şerha ehkaru'd-dâ'in inde ehli'n-nühâ Şücâüddîn.⁸⁹

85 E nüshasında ıstakoz.

86 Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'sinde lakoz istiridyeye türü olarak sayılmıştır. Dankoff, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*, 189.

87 Pavurya, bagurya, bavurya olarak da telaffuz edilen bir yengeç türü.

88 Meyhanelerde yenen yemekler. Yerasimos, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâme'sinde Yemek Kültürü*, 121.; 18. yüzyılda yazılan bir risalede bunları yemek ayıp kabul edilmiştir bk. Hayati Develi, *XVIII. Yüzyılda İstanbul'a Dair Bir Risâle-i Garibe* (İstanbul: Kitabevi, 1998), 83.

89 "Bu şerhi akıl sahipleri indinde en fakiri Şücâüddin yazdı."

Teşekkür: Makaleyi okuyup fikirlerini benimle paylaşan Doç. Dr. Günhan Börekçi'ye teşekkür ederim.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Acknowledgement: I would like to thank Assoc. Prof. Dr. Günhan Börekçi for reading the article and sharing his ideas with me.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar / References

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA.d.): 10022-7b.

Yazma Eserler

Ganizâde, *Münşeât*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 370034; TY 1526, 313a-327a, TY 189, 126a-154a; TY 345635; TY 1822, 121b-134a; TY 4097, 136b-143a; Manisa Yazma Eser Kütüphanesi 45 Hk 2776/2, 37a-62b ve 66a-b; Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü Hafız Ahmed Paşa 362/60, 249b-270b; Nuruosmaniye 3884, 66b-104a ve 112b-115a; Nuruosmaniye 4202M/2, 69b-108a ve 115b-124b; Nuruosmaniye 976/20, 154b-164a; Esad Efendi 2704/2, 44b-70a; Esad Efendi 3330/5, 255a-269a; Fatih 3877, 55b-89a; TSMK E.H. 1466, 32a-63a; İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Şevket Rado Yazmaları 33/2, 63a-97a.

Mecmûa, Süleymaniye Ktp. Fatih, 5427, 275a-276a.

Mecmûa, Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, 3384, 131a-b.

Münşeât Mecmûası, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Ktp. Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR_000525_05, 110b.

Niksârîzâde, *Nefsü'l-Emr-nâme*, Süleymaniye Ktp. Hamidiye, 390/3, 117a-120a; Köprülü-Hacı Ahmed Paşa, 362, 82a-84b; Fatih, 5427, 231b-234a; Esad Efendi, 3425, 29a-30a; Amasya Yazma Eser Ktp. 05 GÜ 125, 15b-16b; İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Ktp. Suna ve İnan Kıraç Vakfı Yazmalar Koleksiyonu, SR_000525_05, 119b-121b.

Yayımlanmış Kaynaklar

Akhan, Kerem Kaan. "Yaraşur Dinse Ana Münşi-i Sâhib-Dîvân: Ganizâde Nâdirî'nin Münşeâtı", *17. Yüzyıl Işığında Osmanlı*, Hazırlayan Hanife Koncu ve Nuri Seçgin, İstanbul: DBY Yayınları, 2023.

Akpınar, Cemil. "Kefevî Hüseyin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25:186-188, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Ali. b. Bâlî. *el-İkdu'l-Manzûm fî Zikri Efzâzîli'r-Rûm*. Hazırlayan Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler

- Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2018.
- Aykanat, Mehmet. “Klasik Dönemde Osmanlı Devleti’nde Hâkim Adaylığı: Mülâzemet”. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 34 (2018): 165-188.
- Aykut, Nezih. “Damad İbrâhim Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 440-441 Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Börekçi, Günhan ve Uğur Öztürk. “Gazanfer Ağa Medresesinin Açılışı ve Seyfizade Ahmed Efendi’nin Müderris Atanmasına Dair Seyyid Lokman’ın Manzumesi: Yeni Nüsha ve Metin”. *İslam Tetkikleri Mecmuası* (2023): 1-62.
- Dankoff, Robert. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi Okuma Sözlüğü*. Çeviren Semih Tezcan. İstanbul: YKY, 2004.
- Değirmenci, Tülün. *İktidar Oyunları ve Resimli Kitaplar: II. Osman Devrinde Değişen Güç Simgeleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.
- Demir Öztürk, Nuray. “16. Yüzyıl Şairlerinden Azmi Mustafa Efendi’nin Yazdığı Manzum Bir Tıp Eseri: Risâle Fi’t-Tıbb”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 30 (2023): 86-112.
- Develi, Hayati. *XVIII. Yüzyıl İstanbul’a Dair Risale-i Garibe*. İstanbul: Kitabevi, 1998.
- Erdinçli, İhsan. “16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla İstanbul Meyhane Âlemlerine Eşlik Eden Mezeler ve Yiyecekler”. *Tarih Araştırmaları Dergisi* 42/73 (2023): 151-180.
- Fleischer, Cornell H. *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*. Çeviren Ayla Ortaç. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997.
- Furat, Ayşe Zişan. “Fetih Sonrasında Osmanlı Eğitim Anlayışının Şekillenmesi: Klasik Dönem Müderrislik İmtihanları”. *Osmanlı’da İlim ve Fikir Dünyası: İstanbul’un Fethinden Süleymaniye Medreselerinin Kuruluşuna Kadar* içinde, 11-31, Editör Ömer Mahir Alper ve Müstakim Arıcı. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Hızlı, Mefail. “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/1 (2008): 25-46.
- İlmiye Salnamesi*. Hazırlayan Seyit Ali Kahraman vd. Editör A. Nezih Galitekin. İstanbul: İşaret Yayınları, 1998.
- İpşirli, Mehmet. “Çelebi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8: 259, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- İpşirli, Mehmet. “Osmanlı Teşkilatında Mülazemet Sisteminin Önemi ve Rumeli Kadıaskeri Mehmed Efendi Zamanına Ait Mülazemet Kayıtları”. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 10-11 (1982): 221-231.
- İpşirli, Mehmet. «Mahzar». *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 398-401, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- İpşirli, Mehmet. «Müderris». *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 467-468, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- İpşirli, Mehmet. *Osmanlı İlmiyesi*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2021.
- Köksal, M. Fatih. *Yenipazarlı Vâli -Hüsn ü Dil Mesnevisi (İnceleme-Tenkitledi Metin-Dizin)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004.
- Küttükoğlu, Mübahat S. “Mektup”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 18-21, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Nev’îzâde Atâyî. *Hadâ’îku’l-Hakâ’ik fi Tekmileti’ş-Şakâ’ik*. Hazırlayan Suat Donuk. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017.

- Niyazoğlu, Aslı. *17. Yüzyıl İstanbul'unda Rüyalar ve Hayatlar*. İstanbul: Doğan Kitap, 2020.
- Okay, M. Orhan. "Mektup". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29: 17-18, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Örs, Hüseyin ve Uğur Öztürk. "Masûmiyeti İspatlamak: Tırhala Kadısı Molla Mehmed Masûm'a Görevinin İade Edilmesi İçin Yazılan Ulemâ Arzuhalleri". *İslam Tetkikleri Dergisi - Journal of Islamic Review* 11/2 (2021): 773-828.
- Öztürk, Uğur. "XVI. Yüzyıl Şairlerinden Yümnînin Mülâzemet Talebiyle III. Murad'a Sunduğu Şikâyet-nâme". *M. A. Yekta Saraç Armağanı (60. Doğum Yılı Münasebetiyle)* içinde, 2, 365-378, İstanbul: DBY Yayınları, 2023.
- Öztürk, Uğur. *III. Murad Devri Yazılı Kültürü*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022.
- Selânikî Mustafa Efendi. *Târih-i Selânikî*. 2 cilt, Hazırlayan Mehmet İpşirli. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1989.
- Tecer, Ahmet Kutsi. "Karagöz ve Kuklaya Ait Kısa Notlar". *Türk Folklor Araştırmaları (Karagöz Özel Sayısı)* 5/119 (1959): 1917-1921.
- Tezcan, Baki. "The Ottoman Mevali as 'Lords of the Law'". *Journal of Islamic Studies* 20/3 (2009): 383-407.
- Tezin, Sadık. *Osmanlı Devleti'nde Çok Yönlü Bir Ulema Ailesi: Hocazâdeler*. Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2022.
- Tuğalan, Zehra İnci. *Ravzatü'l-İnşâ (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım-Sözlük)*. Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2019.
- Turan, Fikret. "Onaltıncı Yüzyıl Osmanlıcasında Argo: Niksarizade ve Entelektüel Hayatın Eleştisi 'Nefsü'l-Emr-Name' İsimli Eseri". *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri* içinde, 1825-1834, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2007.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Ganîzâde Mehmed Nâdir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13: 355-356, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Münşeat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 18-20, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Yerasimos, Marianna. *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâme'sinde Yemek Kültürü: Yorumlar ve Sistematik Dizin*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Yerebakan, Hakan. *Nefsü'l-emr literature and its Meaning for the Early Modern Ottoman Society*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2021.

İkinci Nüsha: Süleymaniye Ktp. Esad Efendi 3384, 131a-b.

